

רובין הוד של הגליל

המתח בין החלוצים הצעירים בעלי תפיסת העולם הסוציאליסטית לבין אחיהם תושבי העיר הבורגנים לא נותר במישור הרעיוני בלבד, כפי שניתן ללמוד ממעללי האקספרופריאציה הגדולה שערכו מניה שוחט וחבריה העליזים מכפר גלעדי. הקרבנות התמימים, אשר נותרו חסרי כל ונאלצו לרדת מהארץ בבגדים פנים, שומרים להם טינה עד היום | **תמר הירדני**

לאן נוסעים?

כפר גלעדי

אתר מורשת של ארגון 'השומר' וסליק משוחזר משנת 1922

מוזאון בית השומר, פתוח א'ה' 8:00-16:00
כניסה בתשלום, 04-6941565
הסליק, כניסה בתשלום בתיאום מראש
052-2512915

ח

ורף 1999. קורס מורי דרך של משרד התיירות מתארח בסליק של ארגון 'השומר' בכפר גלעדי.

ותיקת הקיבוץ, טובה, עומדת בלב החדר הקטן ובאפלולית נורת הלהט הישנה היא לא חוסכת בתיאור גבורות השומרים, איך הגנו על הדרכים, רכשו נשק והדפו את האויב, ובד בבד גם

הקימו קיבוץ, נטעו עצים וגידלו ילדים. הקהל שומע ומתרשם. אכן ימים קשים היו אז, ימי ראשית המנדט הבריטי, ימי מאבק ותקומה, וכמה בני מזל אנו שיפי הבלורית והתואר השליכו מאחור את התואר באוניברסיטה בבלרוס ובאו להפריח פה את השממה ולסלול לנו מדינה.

בתוך כל האידיליה הזאת מתרוממת לפתע אצבעו של איתמר, אחד מחניכי הקורס, והוא אומר לה: "טובה, הכל טוב ויפה, אבל רק רציתי להגיד לך שאני נינו של משה זלמן לוי, מבנק ההשקעות 'האחים לוי'. אני פה רק בגלל שאמא שלי עלתה חזרה ארצה מברזיל". דממה משתררת בחדר. טובה משפילה מבט ולבסוף אומרת: "מניה שוחט חייבת לך ולמשפחתך התנצלות גדולה ועמוקה".

אקספרופריאציה בע"מ

לפני כשמונה שנים טען הסופר מאיר שלו בטורו הקבוע במוסף השבת של 'ידיעות אחרונות' כי 'השומר' חולל גדולות ונצורות בהגנה על חיי יהודים ועל רכושם בארץ ישראל, אבל הדבר לא עושה אותו מחוסן מפני ביקורת וגילוי האמת.

גילוי האמת קשור קשר הדוק לאקספרופריאציה. על פי מילון אוקספורד אקספרופריאציה היא פעולה

שנוקטת מדינה או רשות לנטילת רכוש מבעליו לשימוש ציבורי או לעשיית רווח. ההגדרה השנייה והתמציתית יותר במילון היא: הפקעת רכוש מבעליו. נראה כי ההגדרה השנייה נכתבה במיוחד עבור אנשי המחתרות וחברי ארגוני השומרים בתקופת המנדט הבריטי. אלה אימצו את המלה אקספרופריאציה כשם פעולה שגור ושימושי לפעולות שוד מזדמנות שערכו בסביבתם. להגנתם טענו מחוללי ה'אקס' – כפי שכונתה אז הפעולה בקיצור – כי הכסף נשדד מהבריטים יימח שם, או מיהודים בני מעמד הביניים המסוגלים לעזור כספית במאבקי היישוב נגד הערבים והבריטים אבל לא מוכנים לתת כתף. מאחר שבני מעמד בורגני זה נהנים בסופו של דבר מהישגי המאבק של האחרים ביישוב, הרי שהוגן לשדוד אותם, משל היו הקיבוצניקים רובין הוד והבורגנים המלך ג'ון. התנאי היחיד היה שייעשה במלקוח שימוש מובהק למען מטרות היישוב, כמו רכישת נשק, בניית ביצורים וסליקים, תשלום לבעלי מקצוע שייאמנו את המגנים וכדומה. קיבוץ כפר גלעדי לא היה שונה בעניין זה משאר חובבי ה'אקס'. ב-1916, בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, הוקם הקיבוץ אי שם מעבר להרי החושן, בכוונה תחילה בצ'רצ'ק של אצבע הגליל, כדי להצהיר היכן לדעת מקימיו ראויים לעבור גבולות הארץ המובטחת.

סכום הכסף העצום שנגנב באקספרופריאציה הגדולה אפשר לרכוש כמויות עצומות של נשק ולבנות את הסליק המתוחכם ביותר בארץ צילום: ד"ר אבישי טייכר, פיקיוויקי

נועזת ביותר שזכתה לימים לכינוי 'האקס הגדול' או 'עניין המרכבה'. באותו יום גורלי עשתה את דרכה מרכבת דילי'נס גדולה רתומה לשני סוסים חסונים מביירות לירושלים כשבתוכה סכום אגדי של 15 אלף מטבעות זהב. היה זה כמעט כל רכושם של כעשרה משקיעים יהודים עשירים מירושלים שחברו יחד תחת חסותו של בנק ההשקעות 'האחים לוי' כדי 'לעשות את המכה הגדולה'. התכנית העסקית הייתה לכל הדעות מצוינת: לקנות בזול מטבעות זהב בסוריה ובלבנון, ולסחור בהם בסכום גבוה בהרבה בעיר הקודש. בין המשקיעים הגדולים היה יצחק אביגדור ענדא (עדן), אברך משי ירושלמי שנאלץ לעזוב את הסטנדר לטובת ביונס של זהב וחלפנות כדי ששבעת ילדיו לא ימותו ברעב. לענדא עצמו לא היה סכום כסף ממשי להרפתקה הכלכלית המדוברת, אך הוא הצליח לשכנע גבירים מקומיים לסמוך עליו ולהפקיד אצלו את סכסם הרב תמורת רווח נאה לכולם. המרכבה שהובילה את הרכוש

מקימי הקיבוץ, שנקרא תחילה 'כפר בר גיורא', היו מהידועים שבחברי ארגון 'השומר', ושמות רבים מהם הפכו עם הזמן לרחובות ראשיים בארצנו: אלכסנדר זייד, יצחק בן-צבי, ישראל ומניה שוחט וגם יוסף טרומפלדור הזכור לטוב. החברה היו פרשים אמיצי לב ולוחמים העשויים ללא חת, ולימים יצא שמעם גם כבעלי מצפון קטן מאוד בכל הנוגע לכספי 'הבורגנים' שנשדדו בפעולות 'אקס' שיוזמו.

ב-1918, לאחר פטירתו של החבר ישראל גלעד, שונה שם היישוב ל'כפר גלעדי' וב-1921 הצטרפו חבריו באופן רשמי לגדוד העבודה. באותה הזדמנות הקימה מניה שוחט גם קבוצת מחתרת אוונגרדית קטנה בשם 'הקיבוץ' או 'הקיבוץ החשאי'. קבוצה זו פעלה בתוך גדוד העבודה, וכונתה בדרך כלל בשם הלא מחמיא 'כנופיית מניה שוחט'.

עוקץ גילי

בכסלו תרפ"ד (1923) תכננה 'כנופיית מניה שוחט' מכפר גלעדי פעולת 'אקס'

מניה שוחט
בצעירותה

על אף זכויותיהם הרבות כמייסדי
השמירה העברית אי אפשר
להתעלם מהעובדה שאנשי
'השומר' נטלו לעתים את החוק
לידיהם ופגעו קשות באנשים
פשוטים וישרי דרך. אנשי 'השומר'
בכפר גלעדי, 1907
צילום: לע"מ

כאשר התדפקו ענדא ולוין על דלתי
המשטרה בראש פינה, לא נמצא זכר
למטבעות שלהם והקבלה הרשמית
שבידיהם התבררה כזיוף מושלם.
ועדת חקירה מאומצת של הבריטים
לא הצליחה לאתר אף חבורת חיילים
סוררת, שוטרים מושחתים או קציני
צבא שאיבדו את דרכם. זהות השודדים
נותרה עלומה, ויש הטוענים כי חוקרים
יהודים בשירות המנדט שהבינו כי
הכסף יועד לטובת היישוב טשטשו את
העקבות והעלימו ראיות.

שודדים ברישיון

מטה לחמם של המשקיעים נשבר, שלא
לומר התרסק. ענדא חזר אבל וחפוי
ראש לירושלים ונותר משועבד כל ימיו
להחזרת החובות הכבדים במקצוע השנוא
עליו – שוחט. לוין ואחיו פשטו רגל,
סגרו את בנק ההשקעות וירדו לגמרי
מנכסיהם. משה זלמן הפך עני וחסר כל.
הוא נאלץ לעזוב את הארץ והשתקע עם
משפחתו בסאו פאולו שבברזיל.
בחלוף השנים החלו לצוץ ולבעבע עוד
ועוד עדויות כי השוד לא נעשה – כפי
שסברו כולם – על ידי חיילים בריטים,
אלא היה זה 'אקס' אכזרי במיוחד של
הכנופיה מכפר גלעדי. פרופ' זאב צחור,

הארבעה לא ידעו כי 'כנופיית מניה
שוחט' מתכוננת לבצע בהם 'אקס'
מחוסם, והופתעו לגלות פתאום מחסום
בריטי אחרי העיקול שמתחת לראש פינה
מאותת להם לעצור. לוין ירד מהמרכבה,
וכשנשאל לאן הוא נוסע ומה הוא נושא
באמתחתו הוא מיהר להציג לקצין
שלפניו מסמך רשמי שקיבל מממשלת
המנדט המאשר כי המטבעות שבמרכבה
הם רכושו החוקי וכי מותר לו להכניסם
לארץ. הקצין ביקש להביט במטבעות
מקרוב, נטל אחדים מהם בידו, הפך אותם
ונשך בהם, ולבסוף קבע כי המטבעות
מזויפים וכי יש להחריםם מיד.

ענדא ולוין כמעט התעלפו והתחננו
בפני הקצין שלא יעכב אותם בדרך
בתואנות שווא. מובן שהקצין לא
השתכנע, אך הוא הבטיח כי מדובר
בפרוצדורה מהירה במעבדה, עניין
של יומיים לכל היותר, וכי אם יסתבר
שהמטבעות אמיתיים הארגונים כולם
יוחזרו להם בתחנת המשטרה של ראש
פינה. כדי לשכנעם באמיתות הדברים
הפקיד הקצין בידי שני הנוסעים
ההמומים קבלה רשמית מאת ממשלת
המנדט הבריטי על 15 אלף מטבעות זהב,
והוא וחייליו נעלמו ביעף עם כל הכבודה.
מיותר לציין כי יומיים אחר כך,

ארזתם לבד?

◀ הסליק של כפר גלעדי נועד
לאחסן את הנשק הרב שנקנה
בכספי 'האקס הגדול'. הוא נחפר
לעומק חמישה מטרים במשך
שנה תמימה ובחשאי מוחלטת.
איסר בארי, מראשי גדוד העבודה
ולימים ראש הש"י וגם מומחה ידוע
לטיוח, גייס לטיוח הסליק פועלים
יהודים שהובאו מרחוק בעיניים
קשורות, כדי שלא ידעו איפה הם.
במשך עשרות שנים לא ידע איש
על קיומו של הסליק, עד שנחום
הורביץ מוותיקי 'השומר' חשף אותו
במקרה ב־1983 ומצא בו מאות
רימונים, כדורי רובה ומרגמות.
הורביץ, 'שומר' רציני, הסתיר את
הגילוי המרעיש במשך עשר שנים
תמימות, עד שאולץ לגלות את
הסוד עקב תכנית בנייה בקיבוץ על
מקום הסליק. בעקבות החשיפה
עבר הסליק שימור והפך לאתר
מורשת.

העצום מוגנה נגד יריות וכיסוחי חרבות
באמצעות התקנת דפנות כפולות.
הנוסעים היו ענדא ומשה זלמן לוין –
אחד משני האחים שהפעילו את בנק
ההשקעות – והתלווה אליהם צמד
בריונים מפחיד וחמוש היטב שבעזרתו
הם עשו את הדרך הארוכה מביירות עד
לגליל העליון ללא תקריות מיוחדות.

מודיעין שלום

איפה לאכול

מאמא חלסה

יובל יניב 4, קרית שמונה
כשר, בשרי, 04-6940020

קפה לנדזור

קניון נחמיה, הנשיא 4, קרית שמונה
כשר, חלבי, 04-6380221

עוד באזור

חצר תל חי

כניסה בתשלום בתיאום מראש
04-6951333

נחל עיון (התנור)

פתוח א"ה' 17:00-8:00 ו' 16:00-8:00
כניסה בתשלום, 04-6951519

צוק מנרה

הכניסה הדרומית לקרית שמונה
פתוח 11:00-15:00
כניסה בתשלום, 04-69905830

תמר הירדני

מורת דרך מוסמכת, מדריכה ביד יצחק
בן צבי, חוקרת יחשלים וסופרת ילדים

חייהם של ישראל ומניה שוחט. לימים התעניין בפרשה גם הסופר מאיר שלו, ובטור שהקדיש לנושא הוא תיאר כיצד ביקש לשמוע מעט יותר על שאירע מפיו של נחום הורביץ, מאנשי 'השומר' האחרונים בכפר גלעדי:

נחום הורביץ הכניס אותי לביתו, אך סירב לענות על שאלותיי. "אין לי מושג על איזה שוד אתה מדבר", הוא אמר, "ועל 'הקיבוץ' אני מוכן לומר דבר. זה סוד". "זה כבר לא כל כך סוד", אמרתי לו, "הסיפור הזה התפרסם ברבים, בין היתר בספר של שלמה שבא, 'שבט הנועזים'". הורביץ, ישיש קשוח ביותר, נדרך. עיניו ננעצו בי באיום. "מי אמרת כתב את הספר הזה?" הוא שאל. "שלמה שבא". "בשלמה שבא אנחנו כבר נטפל, ואתך אני לא מדבר יותר". יצאתי בפסיעות קטנות לאחור ורק בחוץ העזתי לחייך (מאיר שלו, "שומרים ושוטרים", 'ידיעות אחרונות', המוסף לשבת, כ"ו במרחשון תש"ע, 13.11.09, עמ' 27).

"את הנעשה אין להשיב", אמר איתמר לטובה באותו ביקור היסטורי של קורס מורי דרך בסליק בכפר גלעדי ב-1999. "לא תוכלו לפצות את אבי סבי או להשיב כוללנו את השנים האבודות בברזיל, אך לכל הפחות מן הראוי הוא שתציבו פה למשה זלמן לוין ולשאיר החבורה שהתרוששה לוח מתכת קטן על הקיר המודה להם על תרומתם ליישוב ולארגון השומר".
המשפחות עדיין מחכות. ם

שסקר את עבודתה של ועדת הבירור שהוקמה לבדיקת 'הקיבוץ החשאי' בגדוד העבודה ב-1926, התייחס גם לפרשת 'עניין המרכבה':

אמונים על המסורת הסוציאל-רבולוציונית הרוסית, ראו עצמם אנשי 'הקיבוץ' מהפכנים נושאי בשורה הזכאים לממן את פעילותם המהפכנית באמצעות השתלטות בכוח על כסף 'בורגני'... הוועדה התבקשה לחקור פעולה שבוצעה בשלהי 1923, כאשר חברי 'הקיבוץ' השתלטו על מכונית של מבריחים יהודים מירושלים, שהעבירו 15 אלף מטבעות זהב מביירות לירושלים. פעולה 'מוצלחת' זו הייתה שנויה במחלוקת, לא בשל עצם ההשתלטות על הכסף, אלא בשל השמועות שהכסף שימש למטרות החורגות מאמות המידה המוסכמות של תנועות מהפכניות (זאב צחור, 'ועדת הבירור לבדיקת 'הקיבוץ החשאי' בגדוד העבודה', 'קתדרה' 58, עמ' 142).

ראש ועדת החקירה, יצחק בן-צבי, הדגיש כי מבחינה אידאולוגית היה ה'אקס' מעשה מוסרי, ואף השווה בינו לבין מסי מדינה. הוא רק טען כי יש לחקור האמנם נכונה השמועה שחברי 'הקיבוץ' השתמשו בכספי השוד להוצאות שוטפות ולא רק לרכישת נשק ולהקמת הסליק המשוכלל ביותר בארץ. הפרשה הכתה גלים והוזכרה במקומות רבים, ובהם בספרה של דבורה עומר 'בדהרה', ובספרו של שלמה שבא 'שבט הנועזים' העוסק בקורות